

Η ξένη βιβλιογραφία παραμένει ξένη, όσο συχνά και να παραπέμπεται.

Παραπομπές και παραπομπές **Μικρός οδηγός υποσημειώσεων για πανεπιστημιακούς**

Του Σπύρου Α. Μοσχονά*

Ο Σταύρος Ζουμπουλάκης, σε μια έξοχη κριτική του περιεκτικού και ανάλαφρου πονήματος του Αλέξη Πολίτη *Υποσημειώσεις και παραπομπές* (Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1998, α' έκδ. 1989), παρατηρεί ότι οι υποσημειώσεις είναι «σαν τη μικρή εκείνη χαραμάδα που, επειδή βρίσκεται σε πρόσφορο σημείο, σου επιτρέπει να δεις στο εσωτερικό του σπιτιού» (*Νέα Εστία*, 145.1712, Μάιος 1999, 521). Ας μη μας ξεγελάσει η σαγηνευτική αυτή παρομοίωση. Από τη χαραμάδα των υποσημειώσεων, δυστυχώς, ελάχιστα βλέπει κανείς απ' όσα συμβαίνουν εντός του ακαδημαϊκού οίκου. Άλλωστε, από ποια χαραμάδα θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε τα του οίκου μας; Από ποια χαραμάδα βλέπουμε τους εαυτούς μας;

Θ' αποκαλύψουμε εδώ ορισμένες πρακτικές σημείωσης που χαρακτηρίζουν την ελληνική πανεπιστημιακή βιβλιογραφία στον νεφελώδη χώρο των νεότερων επιστημών του ανθρώπου. Για λόγους που εξηγήσαμε ήδη, θα χρησιμοποιούμε το εγκλειστικό α' πρόσωπο του πληθυντικού.

Η ελληνική πανεπιστημιακή βιβλιογραφία αποδέχεται και προϋποθέτει τον οριστικό χωρισμό της από την ξένη βιβλιογραφία στην οποία παραπέμπει και την οποία μιμείται, θαυμάζει ή αντιγράφει χωρίς να παρακολουθεί. Ο χωρισμός αυτός είναι συχνά και τυπογραφικός: οι δύο βιβλιογραφίες καταχωρίζονται σε άνισες ενότητες. Δεν χρειάζεται να μας προβληματίσουν εδώ οι γλωσσικοί, πολιτισμικοί, οικονομικοί λόγοι αυτού του χωρισμού. Από την περιορισμένη προοπτική μιας χαραμάδας, θ' αρκούσε να παρατηρήσουμε τους εαυτούς μας να παραπέμπουμε με κάθε επισημότητα στην ξενόγλωσση και με κάθε επιφύλαξη στην ελληνική βιβλιογραφία, ακόμη και για τα προσφιλή μας «ελληνικά» θέματα.

Επιπλέον, οι περισσότερες παραπομπές μας στην ξένη βιβλιογραφία έχουν εξηγητικό ή «διαφωτιστικό» χαρακτήρα. Την ξένη βιβλιογραφία την «εφαρμόζουμε» και την παραπέμπουμε για να τη γνωρίσουμε στους ομοίους μας, αλλά και για να δείξουμε ότι τη γνωρίζουμε. Καθώς και οι όμοιοί μας παραπέμπουν με τα ίδια κριτήρια, δεν έχουν λόγο να μας παραπέμψουν. Η ελληνική βιβλιογραφία γίνεται δοξογραφία.

Εννοείται ότι παραπέμποντας σε ξένο έργο δεν αποκτάμε αυτομάτως και το δικαίωμα να παραπέμπουμε τις παραπομπές του, γι' αυτό, προκειμένου να παραπέμψουμε τις παραπομπές του, δεν παραπέμπουμε το ξένο έργο. Η πρακτική αυτή επιβάλλεται στην περίπτωση αντιγραφής από συνθετικές εργασίες, όπως είναι τα διδακτικά εγχειρίδια ξένων πανεπιστημίων ή οι ιστορίες επιμέρους επιστημονικών κλάδων, αλλά απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή, για να μη μεταφέρουμε στο κείμενό μας τυχόν αμαρτήματα του πρωτοτύπου.

Συμβαίνει καμιά φορά ένα ελληνικό έργο να είναι πρωτότυπο. Σ' αυτή τη δύσκολη περίπτωση, μπορούμε αντί να το αγνοήσουμε να το αποδυναμώσουμε, παραπέμποντας τις παραπομπές του πριν από το ίδιο ή παραπέμποντας οποιοδήποτε σημείο του μας φαίνεται λιγότερο πρωτότυπο. Αν θέλουμε, μπορούμε στη συνέχεια να οικειοποιηθούμε τα πρωτότυπα σημεία του. Όπως είναι το πιθανότερο άλλωστε, η εργασία που αντιγράφουμε πρωτοτυπεί μόνο κατά το ότι αυτή πρώτη «εφαρμόζει» την ξένη βιβλιογραφία.

Κλασικό παραμένει το δίλημμα τι κάνουμε στην περίπτωση που ανακαλύψουμε μια σπάνια «πηγή», ένα δυσεύρετο άρθρο: το παραπέμπουμε ή το αντιγράφουμε; Αν το παραπέμψουμε, προσθέτουμε στη δοξογραφική μας παραγωγή ένα ακόμη κείμενο, που όμως με τον τρόπο αυτό το συστήνουμε στη μικρή ακαδημαϊκή μας κοινότητα, ενώ θα μπορούσαμε κάλλιστα να το ξεπατικώσουμε, τηρώντας την απαρέγκλιτη αρχή της αντιγραφής που είναι ακριβώς να μη γνωστοποιούμε τις πηγές μας.

Τέλος, παραπέμπουμε όσο περισσότερο μπορούμε στον εαυτό μας, συμβάλλοντας στην εκτίναξη του προσωπικού μας citation index. Χωρίς συνομιλητές σε καμιά γλώσσα, κτίζουμε πεισματικά ένα έργο ατομικό, δικό μας, άρα πρωτότυπο, αφού δεν είναι συλλογικό, δεν είναι έργο της επιστήμης, τη γλώσσα της οποίας δεν μιλάμε.

* Ο Σπ. Α. Μοσχονάς είναι πανεπιστημιακός.